

TÚZÓ NAP ÉS ÁRNYÉK

Egy magyar Camus-életrajz és Camus posztumusz regénye

*Roger Grenier: Albert Camus. Tűző nap és árnyék
Albert Camus intellektuális életrajza*

Fordította Örvös Lajos

*Bethlen Gábor Könyvkiadó, 1994. 370 oldal,
594 Ft*

*Albert Camus: Le Premier homme (Az első ember)
Gallimard, Paris, 1994. 334 oldal*

Harmincöt esztendeje, a Párizs felé vezető országúton, Sens közelében összeroncsolódott autó ülésén feküdt AZ ELSŐ EMBER című befejezetlen regény kézírata, mely végül is 1994-ben jelent meg évekig tartó aprólékos szöveggondozói, szerkesztői munka után. A Camus életét, életművét és egyes munkáit Franciaországban és világszerte feldolgozó, ismertető, elemző és értékelő szakirodalom vajmi kevés fehér foltot hagyott e tragikusan rövid élet impozáns termésében. Vizsgálták a modern irodalomtudomány összes létező és lehetséges szempontjai szerint, a szakma és a nagyközönség számára, hazájában és a különböző befogadó országokban. Tették ezt az efféle tevékenység mindhárom szférájában: a megismerésben és feldolgozásban; a művek és problémák elemeinek áttekintésében, azaz a megértésben; végül a művek saját szintézisének, a befogadók igényeinek átgondolásában, vagyis az értéktételben, monografikusan avagy cikkek, tanulmányok formájában. E szintek egymásra rétegződnek, mindegyikükből el lehet jutni a többihez, mindegyik ismerete feltétele a másiknak, csak épp különböző hatás- és érvényességi körű ténykedéseket foglalnak magukban: az első nem szükségképpen terjed ki a másodikra és harmadikra, a harmadiknak viszont feltétele az előző kettő ismerete.

Camus magyarországi fogadtatását és értékelését az elmúlt évtizedekben, mind a mai napig, sajnálatos közöny, egyoldalúság, sőt értetlenség jellemezte. Holott Camus-t mind élete és életműve, mind az általa létrehozott művészi szintézis méltóvá teszi a magyar közönség megkülönböztetett figyelmére. Bár mindegyik regénye, novelláinak legtöbbje,

esszéinek legfontosabbja megjelent magyarul, maga a szerző áldozatul esett az elmúlt évtizedek sematizmusainak, elfogultságainak (függetlenül attól, hogy a magyar befogadó közeg igazából kevésbé rezonál a francia kultúra problémáira). A magyarországi Camus-bibliográfiát átnézve többféle véleménytypust különíthetünk el benne. Terjedelemben a legjelentősebb a hivatalos-ideologikus, illetőleg a Lukács György inspirálta filozofikus értékelés (e kettő végső soron egyre megy), mely a földhözragadtan proletárszármasztói, munkásmozgalomra predesztinált, a kommunista párthoz csatlakozó, majd abból vilámgyorsan kilépő, polgári, sőt klasszikus kultúrájú Camus-ben renegátot és kénszagú individualistát szimatolt, akinek esze ágában sem volt meghasonlani a polgári morál és a proletáreredit harcában, mint a mi József Attilánknak. Aztán képviselve van benne a szakmai – romanista, strukturalista, szemantikus, irodalomteoretikus stb. – tábor, mely tulajdonképp az ateista egzisztencializmusba sorolja az író. Voltak igényes, esztétikumra figyelő, érzékeny elemzések is viszonylag kis számban, mint például a Gyergyai Alberté. Mindezek a megközelítések egy-két vékonyka monográfiában vagy könyv-, illetve disszertációfejezetben fogalmazódtak meg, továbbá cikkgyűjtemények tanulmányaiban, előszavakban, esszéikben, különféle alkalmi írásokban, megemlékezésekben.

Aki a hatalmas francia és nemzetközi szakirodalomban el tud igazodni, kritikus legyen a talpán, oly elbátortalanító az érvényesített szempontok gazdagsága. Egy általános hiányosság azonban eléggé szembeötlő: nevezetesen Camus művészi szintézisének, alkotói világának koherens, koncepciózus, belső elemzése. Valójában ezt a munkát végzi el exegetái helyett maga az író posztumusz ön-életrajzi regényében, amely mondhatni abszolút mércéül szolgál, s amelynek megjelenése sok-sok értelmezést a helyére tesz. Vonatkozik ez Roger Grenier könyvére éppúgy, mint annak magyar fordítására.

Grenier, aki csak névrokona az író egyetemi mesterének, a nagyra becsült és szeretett Jean Grenier-nek, a háborús évekbeli *Combat* időszakától fogva a Gallimard-beli lektorságon át haláláig közvetlen munkatársa, mondhatni – talán – barátja volt, s aki a

mindennapos együttléte eseményeit, beszélgetéseit gondosan feljegyezve hosszas kivárás után végül is könyvvé formálta emlékeit a közönség okulására. Mindezt pedig tette azzal a céllal, hogy megvilágítsa az egyes Camus-írások keletkezési körülményeit, az író ért hatásokat, a korabeli eseményeket, barátságokat, vitákat és sérelmeket, de mindenekelőtt a camus-i életmű belső fejlődését, gondolati és műfaji gazdagságának összefüggéseit. Valóban fontos darabja ez a Camus-szakirodalomnak, mely a franciák számára is újdonságokkal, fontos és érdekes szempontokkal szolgál. Több mint harminc fejezetben, művek, műfajok és életszakaszok szerint veszi sorra Grenier Camus írásait: elemzései olvastakor azonban óhatatlanul az a benyomásunk támad, hogy Camus bizony szerint is (mint Sartre írta vitájuk és összekülönbözésük idején) polgári író, akármint mond és tesz.

AZ ELSŐ EMBER hátlapján olvasható mives ismertetőben ez áll: „Nagyratörő volt a terve annak a regénynek, amelyen halála pillanatáig dolgozott. Mint egy alkalommal mondta, az írók »örzik a reményt, hogy megleglik tükát az egyetemes művészetnek, amely az alázat és a hozzáértés révén végül testi valóságukban és időbeliségükben támasztja fel szereplőit«; munkája első változatában megvetette alapjait a tervezett »első ember« történetének. A szöveg önéletrajzi indíttatású, ám ez a jelleg bizonyára eltűnt volna a regény végleges formájában. Most éppen ez a sajátossága kelti fel érdeklődésünket.” Jó volna tudni, mit gondolt a kiadó és a szerkesztőség erről az általa elképzelt végleges szövegről. Persze jogos vélemény ez is, bár az önéletrajzi jellegétől megfosztott mű aligha egyesíthetné magában az elvont, magas művészetet és a valóságos életet. Maga Camus mindenesetre azt mondja, azokról akar írni, akiket szeret, s akiknek nem adatott meg a lehetőség, hogy szót emeljenek önmagukért. Ez a kijelentés pedig mintha nem állna összhangban a kiadói kommentárral.

Camus művészi teljesítményét, saját tehetségén kívül és minden más számba jövő hatás mellett, végső soron három tényező határozta meg: földhözragadt szegénysége, félárvasága, családjának műveletlensége; a gyarmati sor, az anyaországhoz képest periferiális algériai arab–spanyol környezet (írástudatlan anyja spanyol származású volt); ugyanakkor pedig a polgári kultúra, amely – a mitikus

mediterrán forrásoktól kezdve a klasszikus francia kultúrán át a modern világ intellektuális, társadalmi-politikai és etikai problémáig – elemi iskoláitól a világhírig végigkísérte alkotói pályáját. Egész életén végighúzódó szerelme volt a logika világossága, a stílus klasszikus tisztasága, a morális igényesség, a tragikus művészi szemlélet és a színház. Tudatában lévén az emberi életet irányító fátum abszurd, kegyetlen kiszámíthatatlanságának, kíméletlen éleslátással készített leltár léte minden pillanatában mindarról, amit tett, megélt és alkotott. E leltár egyik gyönyörű fejezete emléket állít Louis Germain néptanítónak (a regénybeli Monsieur Bernard-nak), aki gimnáziumba küldte az algiri elemistát, s közegéből kiragadva elindította „csodálatos felfedezések”, a szellem régiói felé.

Könyvének utolsó fejezete döbbenetes hatású: foglalata, kivetítése mindannak, amit a száguldó gépkocsi utasa átérezhetett a másodperc töredékében, mely a haláltól elválasztotta. Származásának szűkössége, a szellem magas és tiszta régiója, az idő és az elmúlás, az ösztönvilág tudatalatti gomolygása, a szépség és boldogság vágya, az életszeretet együttesen fogalmazódik meg e gyönyörű sorokban, melyek a liraiság, a prousti stílusáradás, a kristálytiszta szerkezet egységébe foglalja, egy tragikus művészet utolsó pillanatába sűrítve, a szikláját görgető Sziszüphosz időtlen mítoszát. Boldognak kell képzelünk a görög hőst, és boldognak kell tudnunk Camus-t is, amikor a földi létből átlép az általa hirdetett értékek örök világába. Szerelmeséhez hasonlóan „érezte, mint magányos, szüntelenül rezgő penge, amely egyszer majd hirtelen és végleg eltörik, mint a visszafordíthatatlan halállal szembenező, megszemélyesített, tiszta és szenvedélyes életszeretet, érezte, hogy elsiklik előle az élet, elsiklanak az emberi lények, s ő nem tarthatja vissza őket semmiképp, s csak az a vak reménye maradt meg, hogy az a homályos erő, amely annyi éven át a mindennapok fölé emelte, eltette-táplálta mértéken felül, s dacolt a legszanyarúbb körülményekkel is, meg fogja ajándékozni – ahogy fáradhatatlanul és nemeslelkűen biztatta az életre – a szép megöregedés és lázadás nélküli halál bölcsességével”.

Ebbe a világba nyit kaput Grenier munkája is, meg a Camus-irodalom első jelentős magyar kiadványa, a belőle készült fordítás.

Grenier könyve jó és hasznos, világos stílusú és igényes, a magyar kiadás azonban minden értéke mellett hiányérzetet kelt az olvasóban. A múlt évtizedek könyvkiadásáról sok minden rosszat el lehet mondani, azt azonban nem, hogy az egyes kiadványokat a kiadók, céljuknak megfelelően, nem munkálták meg, nem ellenőrizték és látták el kellő apparátussal.

Egy bizonyos értékszint fölött a császárnak is, az istennek is – a közönségnek és a profitnak, meg a színvonalnak is – meg kell adni a magáét. Egy ilyen mű (még ha szétszednék is érte a könyvesboltokat, ami azért nem valószínű) a szakmának ugyanúgy szól, mint az irodalom iránt érdeklődő olvasónak. Az eredeti könyvben semmiféle apparátus, kommentár nincs (ami érthető is), csak a szöveg-hivatkozások adatai szerepelnek benne. A magyar kiadásnak azonban több szempontból magyarázatokat, sőt tájékoztatást kellene nyújtania, továbbá bizonyos szakmai elvárásokat érvényesítenie (ami nem történt meg). Előszőr: minden további nélkül kimaradt a Camus kritikus munkásságát bemutató *ESSAIS CRITIQUES* című fejezet. Ez bizony nagy kár, és nincs is rá magyarázat, sőt utalás sem történik az okára. Helyenként (pl. a francia kiadás 340–341. lapján) ugyancsak kimaradtak szövegrészek. Aztán: a magyar közönségnek nélkülözhetetlen magyarázó jegyzetek eléggé ötletszerűek, jó néhány esetben sommásak (pl. X. Y.: francia író vagy költő és évszám). Ugyancsak bizonytalan a művek, folyóiratok és más adatok idézési módja (az eredeti címnek és magyar megfelelőjének következetlen feltüntetése, ami helyenként kifejezetten zavaró). A műben természetesen rengeteg könyv-, folyóirat-, színdarab- és egyéb cím szerepel, amelyek közül néhányat saját értelmezésében idéz a fordító, néhány ügyetlenség pedig talán inkább a szerkesztés során csúszott be a szövegbe. Ezekre csak egy-két példát idézek. Az első esetben maga a kiadó tartja szükségesnek a mentegetőzést amiatt, hogy a fordító a SZABAD VIZEKEN SZÁMKIVETVE változatot használja (ugyancsak indoklás nélkül) a *L'EXIL ET LE ROYAUME* című novelláskötetre. A közkezen forgó magyar kötet A SZÁMÚZETÉS ÉS AZ ORSZÁG címmel jelent meg; a fordító változatából hiányzik a biblikus-mitológiai konnotáció, amely

Camus egész művészetének egyik kulcsa. Meglepő, hogy Claudel ANGYALI ÜDVÖZLET című darabja HÍR MARIÁNAK formában szerepel, s a francia könyvkiadásban megszokott propagandaszöveg, fülszöveg avagy pusztán szöveges könyvjelző (*prière d'insérer*) némi mondatokban ilyesféle ügyetlen stílári bukfcnetet produkál: a szerző (vagy bárki) ezt meg ezt írja „szíveskedjék közreadni”-jában... Szerencsére a magyar kiadás 129. lapján maga Grenier szolgál magyarázattal. Sajnálatosak ezek a kócoságok. Egy értő, nem túlmagyarázó, ám igencsak szükséges tanulmány talán még hasznosabbá tehetné volna ezt a figyelemre méltó vállalkozást.

Nagy Géza

KI ÉBRESZTETTE FÖL RORTYT DOGMATIKUS SZENDERGÉSÉBŐL?

Richard Rorty: Esetlegesség, ironia és szolidaritás
Fordította Boros János, Csordás Gábor
Jelenkor, 1994. 226 oldal, 550 Ft

1

Kézenfekvő feltételezés, hogy kortárs filozófiai művekről kritikát írni azért könnyebb, mint például irodalmi művekről, mert más a státusuk: míg ez utóbbiak – még az úgynevezett nyitott művek is – sokkal rendíthetetlenebbül egészerűek, a sérthetlenség látszatát keltő teljes világok, a kortárs bölcséleti művek épp kortársi mivoltukból adódóan nyitottabbak, feltárulkozóbbak. (Másképp persze ez is lehet elbátortalanító, ez a csalóka, csalogató alapállás.)

Ezzel párhuzamosan azonban azt is könnyű belátni, hogy kritikájuk még a szépirodalmi kritikáknál is inkább – és szükségszerűen – ad hoc jellegű: filozófiával nyilván csak filozófia (lenne) ütköztethető, a szépirodalmi kritikában alkalmazott tanult izlés nem feltétlenül jogosult segédeszköz esetükben.

Mindezt azért kellett jó előre átgondolnom, hogy a jelen kritika célkitűzéseinek ter-